

A VILÁG ELSŐ KOSSUTH-SZOBRAI BIHAR FALVAIBAN

Nincs a címben semmiféle túlzás: a világ első Kossuth-szobrait az egykori Bihar megye, K. Nagy Sándor találó elnevezése szerint: Biharország, alföldi részének falvaiban állították föl. Erről az érdekes és büszkén vállalható tényről nem szabad megfeledkeznünk Kossuth Lajos születésének közelgő 200 éves évfordulója (Monok, 1802. szeptember 19.) alkalmával. Ezek a korai szoborállítások is igazolják, hogy sem Világos, a szabadságharc és forradalom bukása; sem az utána következő véres megtorlás, majd önkényuralom; sem a Kossuth-ellenes propaganda, de még az „idők szele változása”, a forradalmi lelkesedéshangulat alábbhagyása, sőt a szabadságharc-forradalom eszméinek elhagyása, megtagadása sem tudta megtörni a „kormányzó” népszerűségét. Sőt, nem egy esetben, a korábban Béke-pártiak, vagy egyéb szabadságharc-forradalom ellenesek körében is előfordult, hogy a Kossuth-kultusz zászlóvivőivé váltak. Nem így azonban Nagyváradon és Debrecenben. Nagyváradon azért nem, mert a város a Bach-rendszerben, az ősi megyerendszer felszámolásával, a nagy területeket egyesítő egyik kerület székhelye lett. Debrecenben pedig azért nem, mert forradalmi főváros volt, az a hely, ahol kimondták a trónfosztást és nagyobb, szigorúbb volt az önkényuralom és a Kossuth-ellenes propaganda is, mint másutt. Talán ezzel a fokozott ellenőrzéssel, tiltással is magyarázható, hogy Kossuth Lajos népszerűsége, tisztelete itt, Bihar megyében, Bihar megye falvaiban öltött legkorábban Kossuth-emlékművekben testet és nem Nagyváradon és nem Debrecenben, a „Kossuth városában”. A kiegyezés után a 48-as szabadelvű párt vállalta az 1848–49-es szabadságharc egyes részei emlékének ápolását. Ebbe a „vállalásba” beletartozott Kossuth Lajos emlékének – a kor hivatalos politikai körülményeinek megfelelő – korlátozott gondozása is.

Már sokan felfigyeltek arra, hogy a világ legelső Kossuth-szobrai közül három is Bihar megyei volt. Kitesztett ez az Ádámfy József által páratlan ügybuzgalommal és úgyszeretettel összeállított Kossuth szobrok-emlékművek kataszterből is, amely szerint a világ első (1), 1894-ben felállított balatonszabadi, második (2) dunapataji Kossuth-szobra után, 1896-ban harmadik (3) a bárándi, a bihariószegi és 1897-ben nyolcadik (8) a berekböszörményi volt. 1898-ban pedig tizenkettedik (12) a bihartordai, illetve tizennyolcadik (18) a tenkei volt.

1901-ben huszonkettedikként (22) a nagyszalontai. Ez az előzőekkel ellentétben nem mell-, hanem egész alakos Kossuth-szobor, amely úgy is kötődött Debrecenhez, hogy a debreceni szobrász Tóth András, Tóth Árpád apja volt az alkotója. 1902-ben, huszonhatodikként (26) Sarkadon állítottak Kossuth-szobrot, amit aztán jóval később, 1948-ban, a szabadságharc centenáriumára, nyolcvankettedikként (82) a Csökmön felállított Kossuth-szobor követett.

A felsorolt bihari Kossuth-szobrok közül ezúttal csak a három legkorábbi, de egyébként is egymással több szállal összetartozó bárándival (3., 1896), a berekböszörményivel (8., 1897) és a bihartordaival (12., 1898); valamint az éppen ötven évvel későbbi csökmőivel (82. 1948) kívánunk foglalkozni.

Kiss György (1852–1916), a müncheni képzőművészeti akadémián tanult szobrász, hazatérve akadémikus stílusban számos épületdíszítő szobrot (az Operaházra, a Pécsi székesegyházra, az Országházra stb.) készített. De köztéri szobrokat is alkotott: Berzsényi Dániel szobra Szombathelyen, Szepessy Ignác püspök szobra Pécsen, Veres Pálné szobra Budapesten stb. Különben a figyelmet az Irgalmas samaritánus című szoborcsoportjával hívta fel magára. Ez a szoborcsoport ma a Nemzeti Galériában van. Csirkefogó című zsánerszobra pedig Budapesten, a József körút és a Krúdy utca sarkán lévő terecskén áll. Kiss György szoros kapcsolatba került Gerenday Antal (1818–1887) szobrásszal, aki 1847-ben kibérelte a piszkei kőbányát és a Kerepesi (ma Rákóczi) úton (a 90. szám alatt) virágzó, hamarosan az ország legnagyobb, az Osztrák–Magyar Monarchia egész területén és a Balkánon kereskedő díszítőművészeti és kőfaragó műhelyt, sírkőtelepet létesített. Ebből a műhelyből kerültek ki a közeli Kerepesi úti temető neves halottjainak síremlékei, mint például a Garay Jánosé, a Vörösmarty Mihályé, a Lendvay Mártoné, a Szentpéteri Zsigmondé; vagy Szarvason a Vajda Péteré, Szatmárcsekén a Kölcsey Ferencé. Gerenday Antal Kiss Györgyöt sokat foglalkoztatta, később jó barátságba is kerültek egymással. A műhelyben folyó művészi munkának nagy lendületet adott az, hogy Gerenday Antal Béla fiát (1863–1936) is szobrásznak nevelte. Gerenday Béla elsőnek apjától tanult, de szobrász-tanulmányait Milánóban folytatta. Jónévű szobrászként jött haza, amikor is 1885-ben mutatkozott be a Műcsarnokban Fürdő gyermek című márványszobrával. A figurális szobrászatot szerette és eredményesen művelte is. Így vált az emlékműszobrászat egyik jeles alkotójává. Ő alkotta a monori Kossuth-szobrot és a nagykátai Honvéd emlékművet. A Gerenday Antal-féle szobrászati és sírkőműhelyben apa és fia és Kiss György nagyon szépen egymásra találtak, összedolgoztak. A szobrászat, a művészet szeretetén és művelésén kívül összefogta őket a 48-as szellem, Petőfi (Gerenday Antal Dömsödön született) és Kossuth tisztelete.

Kiss György 1892-ben, tehát két évvel Kossuth halála előtt, a Gerenday-műhelyben készített egy Kossuth-mellszobor tervet. Ez a szoborterv lett aztán az alapja számos Gerenday-műhelyből, Gerenday Béla módosításával kikerült Kossuth-mellszobornak. Alighogy Kossuth Lajos 1894. március 20-án elhunyt,

megindult az iránta érzett tisztelet és a rá való emlékezés látványos módon, szobrokban, emlékművekben való kifejezése. Igen sok helyen ezek az akkori-ban, a XIX–XX. század fordulóján készített-felállított Kossuth-szobrok voltak az első köztéri szobrok, emlékművek. Ezeknek a korai Kossuth-szobroknak tehát nemcsak politikai jelentőségük, hanem fontos művészeti-, művelődési-, közművelődési-, kulturális szerepük is volt.

Mielőtt a négy bihari Kossuth-szobor ismertetésére térnék, szükségesnek látom egy, a bihari Kossuth-szobrok felállításában játszott közéleti férfiúról megemlékezni. Illyés Bálint (1835–1910) református lelkészről, költőről, majd országgyűlési képviselőről van szó. Illyés Bálint 14 éves korában, odahagyva a Kollégiumot, honvédnek állt. Végigharcolta a szabadságharcot és tanulmányait csak a szabadságharc-forradalom bukását követő rövid bujdosás után fejezhette be. Különböző helyeken szolgált református lelkészként. A mi sajátos szempontunkból kiséjszállási papsága a fontos, mert innen volt nagy hatással a Tiszántúl, közelebről a Nagykunság, a Sárrét, a Hajdúság életére, az itt, ezeken a területeken élők felfogására. Már kortársai is így jellemezték: „szónoklataiban és verseiben is rajong Kossuthért”. Meggyőződéses 48-as, Kossuth Párti ember volt, akinek a meggyőződése, politikai állásfoglalása mindenben megegyezett a korabeli református egyház és lelkészei túlnyomó többsége állásfoglalásával. Nagy hatással volt közel s távoli lelkésztársaira is, akiket többet között a Kossuth-kultusz ápolására és terjesztésére biztatott. Így állt kapcsolatban az akkori bárándi református lelkésszel, Szabó Józseffel is. 1887-ben, hogy szabadabban politizálhasson, országgyűlési képviselő lett, természetesen 48-as programmal. Költemények című első kötete 1876-ban jelent meg. A mi sajátos szempontunkból fontosabb, hogy 1895-ben Emlékfüzér Kossuth Lajos sírjára címmel, egy Kossuth Lajossal foglalkozó versekből álló verseskötetet adott ki. Abban, hogy Bárádon különösen magasra szökött Kossuth tisztelete, Illyés Bálintnak nagy része volt, nemcsak a már említett Szabó József lelkészen, hanem sokan másokon keresztül is. A bárándi Kossuth tisztelete abban is megnyilvánult, hogy a Bárándi Községi Képviselőtestület 1889-ben D. Varga József képviselő és társai indítványára „Kossuth Lajost, hazánk érdemekben gazdag száműzött nagy fiát” a község díszpolgárává választotta.

Az első bihari Kossuth-szobor az időrendben harmadik Kossuth-szobor, az 1896-ban, Szabó József református lelkész indítványára emelt bárándi szobor volt. Ez a Kossuth-szobor az Adámfy József katalógusa szerint – ahogy azt már említettük is –, időrendben a világ harmadik Kossuth-szobra volt. A szobrot Sz. Kürti Katalin is leírta, de a Balassa Iván szerkesztette Báránd története és néprajza című monográfia is bőven foglalkozott vele. A magas talapzaton álló bronz mellszobor Báránd központjában, a református templom és az általános iskola előtti kertben állt. Országos ünnepség keretében leplezték le 1896. március 15-én. Az ünnepségen részt vett a 48-as párt országos vezetősége és Kossuth Lajos fia, Ferenc is. A talapzaton három felirat is olvasható:

1. „Gerenday és fia” felirat a szobor készítő műhelyét jelölte meg.
2. A talapzat előoldalán: „Kossuth Lajosnak a szabadság, egyenlőség aposztolának emelte Báránd község polgársága” – felirat olvasható.
3. A talapzat hátoldalán Illyés Bálint verssorait találjuk:

*Sok szenvedést láttunk egy évezreden át,
Nyögte Árpád földje ellenség táborát.
De hazánkra újabb ezredévek kelnek
Ha Kossuthtól tanul népe honszerelmet.*

A szobron, amit 1948-ban talapzat magasítással áthelyeztek a Községháza előtti parkba, más felirat nem volt. Például nem jelezték rajta egyértelműen a szobor készítőjének nevét. A szobrot különben Kiss György 1892-ben készített szoborterve valamelyes módosításával Gerenday Béla szobrászművész készítette. „A mellszobor a középkorú, finom, de mégis energikus arcú Kossuthot állítja elénk” – írta róla Sz. Kürti Katalin. Megjegyezve, hogy ugyanez a szobor áll Monoron, Bihartordán és Berekböszörményben is.

Az 1897. március 15-én leleplezett berekböszörményi Kossuth-szobrot az Antalfy-féle katalógus időrendben a nyolcadik Kossuth-szobornak mondja. Eredetileg a Templomkertben helyezték el, de 1948-ban ezt a szobrot is áthelyezték a Templomkertből az iskola előtti térre. A bronz mellszobor műkö alapzaton áll, elöl rajta ezzel a felirattal: „Kossuth Lajosra a jobbagység felszabadítójának emlékére emelte Berek Böszörmény község 1897 évben”. Hátul pedig ez áll: „Az igaznak emlékezete áldott”. A szobrot – ugyanúgy, mint a bárándit – Kiss György szoborterve alapján Gerenday Béla szobrászművész készítette. A községben a szobor felállítását három berekböszörményi polgár: Mári János, Katona Kálmán és Balogh Gergely kezdeményezte.

Az 1898-ban emelt bihertordai Kossuth-szobor időrendben a tizenkettedik Kossuth-szobor a világon. 1898. március 15-én leplezték le a község fő utcájának – a Kossuth utcának – középső részén. Ezt a szobrot is áthelyezték eredeti helyéről: 1959. május 1-jén vitték az akkor létesített községi parkba. Itt, a Kossuth-szobor új helyén, ahhoz csatlakozva oldották meg két kőoszlop alkalmazásával az I. világháború áldozatainak emlékművét és az országzászló elhelyezését is. A két és fél méter magas talapzatán olvashatjuk, hogy: „Kossuth. A magyar szabadságharc 50-dik évfordulója alkalmával emelte B. Torda közönsége. 1898. március 15.”

A szobrot egyébként ugyanúgy Kiss György 1892-ben készült szoborterve módosításával Gerenday Béla szobrászművész készítette, mint a bárándit és a berekböszörményit is. A szobor költségeit Kossuth Ferenc és a község lakossága fele-fele arányban viselte. Talán Kossuth Ferenc hozzájárulásának és a szabadságharc 50-dik évfordulójának köszönhetjük, hogy ennek a bihertordai Kossuth-szobornak volt a legnagyobb egykorú sajtóvisszhangja.

A negyedik bihari Kossuth-szobor az időrendi sorrendben a nyolcvankettedik alkotás. Csökmőn található, a Községháza előtti parkban. Ott állították fel 1948. március 15-én, a szabadságharc centenáriuma alkalmából. A szobor talapzatán a következő felirat olvasható: „Kossuth 1848 – 1948. A százéves évforduló alkalmából emelte Csökmő rendőrőrsé”. Bármily dicséretes dolog volna is, hogy a csökmői rendőrőrs szobrot emel Kossuth Lajosnak, egy kicsit másként álltak és állnak a dolgok. A csökmői rendőrőrs csupán kezdeményezte a szobor felállítását, aminek a költsége végül is közadakozásból adódott össze. A szobor műkőből készült, készítője Mogyoróssy Sándor (1881–1960) és fia Mogyoróssy István gyulai szobrászok voltak. A szobor talapzatát a helybeli Kelemen Zsigmond kőműves mester készítette. Különben a szobor mindenben a Kiss György–Geren-day Béla által készített bronz Kossuth-mellszobrok erőteljes hatását mutatja.

Összefoglalóan azt állapíthatjuk meg, hogy az említett három, illetve Csökmővel négy Bihar-Sárrét-széli jobbágyfaluban különösen erős Kossuth-kultusz élt és él. A szabadságot hozó, a jobbágyfelszabadító Kossuth alakja mélyen bevésődött az itteni nép emlékezetébe, tudatába. Ezzel magyarázható egyedül, hogy ezekben a falvakban létesültek a világ Kossuth-szobrai, emlékművei közül a legelső, a legkorábbiak.

Báránd, Bihartorda, Berekböszörmény és Csökmő Kossuth-szobrai ma is állnak, köztisztelet tárgyai. Szerepük, jelentőségük 2002-ben, Kossuth Lajos születésének 200. évében méltán megnő és mutat példát sok más településnek.

Irodalom

Antalfy József: A világ Kossuth-szobrai. Budapest, 1978. 37., 38., 47.

Balassa Iván (szerk.): Báránd története és néprajza. Báránd, 1985. 122–124.

Sz. Kürti Katalin: Köztéri szobrok és épületdíszítő alkotások Debrecenben és Hajdú-Biharban. Debrecen, 1977. 153., 156., 158.